

Franciscus en Clara: duurzame kwetsbaarheid

‘Het lichaam is mijn ergste vijand’. Je zou deze woorden niet verwachten van de man die op het einde van zijn leven uitbundig de lof van de schepping zingt.

Verzoening met de grenzen en de eigen kwetsbaarheid van het geschapen-zijn, is ook voor Clara en Franciscus een levenslange opdracht. De verhalen van de eerste broeders en zusters en de eerste levensbeschrijvingen laten er geen twijfel over bestaan: ziekte heeft bij Franciscus en Clara een – vaak moeizaam – groeiproces op gang gebracht. In hun worstelen met de ‘zwakheid en broosheid van het lichaam’ zijn zij een bemoedigende spiegel voor iedereen die in het leven te maken krijgt met niet-zelfgekozen beperkingen.

De beperktheid van dit artikel laat niet toe alle aspecten van dit proces weer te geven. Ik ga ook niet dieper in op de omgang van Franciscus en Clara met zieke broeders en zusters¹. Het blijft een merkwaardige vaststelling dat zij zeer barmhartig waren voor anderen maar buitengewoon hard voor zichzelf. Misschien was het dragen van de broosheid van anderen ook voor hen minder zwaar dan het onder ogen zien en accepteren van de eigen beperkingen?

Het lichaam, mijn ergste vijand

Na zijn bekering wil Franciscus ‘God dienen in de geest’. Het mag dan wel Celano’s verwoording zijn, het gedrag van Franciscus en Clara zijn er de bevestiging van. Het lichaam met zijn behoeften en grenzen was een beperking in hun streven om God te dienen en te loven, en de arme gekruisigde na te volgen. “Een grotere vijand dan mijn lichaam heb ik niet”², zegt Franciscus. Lang vasten, weinig of niet eten, armzalige kleding, onvoldoende slaap... het moet allemaal de vijand onder bedwang krijgen. Celano vat het samen: “in achttien volle jaren had hij zijn lichaam praktisch nooit rust gegund op zijn vele en soms heel verre tochten.”³ Als broeders het anders wilden aanpakken, had hij daar “in aller bijzijn bijtende kritiek op”.⁴

Clara moet niet onderdoen voor haar ‘steun en toeverlaat’. Ze liep op blote voeten, droeg onder haar habijt heimelijk een kleed van varkenshaar met de ruwgeschoren haarstoppels tegen haar lichaam, ze at nauwelijks, sliep op de blote grond of op twijgen van de wijnstruik met een hard blok hout als kussen.⁵

Franciscus en Clara proberen hun wil op te leggen aan hun lichaam. Het lichaam moet gehoorzamen aan de plannen die zij maken. Ze willen de realiteit van het bestaan in eigen handen nemen. Het ideaal is sterker dan de waarheid.

Het lichaam wint

¹ Ik maak vooral gebruik van verhalen van de eerste broeders in *Herinneringen aan broeder Franciscus*. De getuigenissen in de andere vroege bronnen over Franciscus zijn zeer gelijklopend. Voor Clara raadpleeg ik de verhalen van de eerste zusters in het *Proces van Heiligverklaring* en de *Levensbeschrijving*. De studie over het thema ‘ziekte’ in hun geschriften is verdere uitdieping waard.

² Herinn 65

³ 1 Cel 97

⁴ Herinn 30

⁵ Leven 17

Het zal niemand verwonderen dat 'de ergste vijand' protesteert: Clara en Franciscus worden ziek. Clara is 28 jaar ziek en bedlegerig geweest. "Terwijl de kracht van haar lichaam in vroegere jaren bezweek onder de strengheid van haar boetedoening, greep haar in latere tijden een zware ziekte aan." De eerste zusters vertellen in het proces van heiligverklaring over een ijvende Clara die soms dagen niet bij bewustzijn komt.

Franciscus heeft zijn hele leven te lijden onder allerlei kwalen: hij had last van zijn lever, milt en maag en nadat hij overzee was geweest, kwam er nog een ernstige oogziekte bij.⁶

De realiteit ontkennen

Ziek of niet ziek, Clara en Franciscus blijven vasthouden aan hun uiterste gestrengheid. "Meedogenloos matte hij zijn lichaam door versterving en boetedoening af. Het maakte voor hem geen verschil of hij gezond of ziek was. Steeds was hij voor zijn lichaam even hard en zo goed als nooit was hij bereid het in iets terwille te zijn of eraan toe te geven".⁷

De bisschop, de generale minister, de broeders... allemaal proberen ze er Franciscus van te overtuigen een dokter te raadplegen, meer en beter te eten, te rusten. Ze wijzen er Franciscus op dat hij zo barmhartig is voor anderen maar helemaal niet voor zichzelf. Het mag allemaal niet helpen.

Ook aan Clara is ontkenning van de realiteit niet vreemd. In haar derde brief aan Agnes rekent ze zichzelf tot driemaal toe onder 'wij die sterk en gezond zijn'.

De broeders en de zusters zijn het niet altijd eens met de strenge boetedoening van hun voorgangers. De broeders smeken Franciscus om een dokter te raadplegen. Zuster Pacificia vertelt dat de zusters te lijden hadden onder het boetegedrag van Clara. De zusters klaagden erover en huilden er zelfs om.⁸ Als de overredingskracht van de zusters tekort schiet, halen ze er Franciscus bij om Clara te dwingen elke dag minstens een halve vuistgrote homp brood te eten. Zuster Benvenuta vertelt dat de zusters Clara berispen om haar strenge boetedoening. Als ze ziek wordt maken ze van de gelegenheid gebruik om haar het te ruwe kleed te ontnemen.⁹

Broeders en zusters zien hoe Franciscus en Clara hun broosheid ontkennen en ze proberen hen tot matiging aan te manen. "Hij wilde dan ook liever geduldig en gewillig lichamelijke ontberingen dragen – wat hij tot zijn dood heeft gedaan – dan aan zichzelf toegeven, al had hij dat, wat zijn verhouding tot God betreft, rustig kunnen doen."¹⁰

De dwingende wil van Franciscus en Clara om hun lichaam te onderwerpen, blijkt sterker dan de broederlijke en zusterlijke vermaningen.

De strijd opgeven

Het lichaam laat zich niet doen. Hoe Franciscus en Clara ook proberen om de realiteit te ontkennen, de ziekte wordt alleen maar erger. "Zes maanden voor zijn dood moest Franciscus de strijd met zijn lichaam opgeven. Hij werd steeds zieker. De rest van zijn lichaam werd aangetast. Hij had een

⁶ Herinn 77

⁷ 3Gez 14

⁸ Proces 1,7

⁹ Proces 2,7

¹⁰ Herinn 82

leverkwaal, zijn buik begon op te zetten. Zijn benen werden dik. Zijn voeten zwollen. Hij was totaal opgeteerd. Letterlijk vel over been.”¹¹

Franciscus moet zich erbij neerleggen. Hij leert dat zijn lichaam (en dus zijn bestaan) behoeften heeft en dat die om erkenning en zorg vragen. Vier broeders moeten hem dragen en verzorgen. Kenmerkend is het verhaal van de peterselie: midden in de nacht heeft Franciscus plots zo’n zin in peterselie. Hij vraagt aan zijn broeders om buiten peterselie te zoeken. Dat er wonder boven wonder tussen het gras peterselie gevonden werd, wekt niet mijn interesse. Wat mij intrigeert is dat Franciscus in die mate zijn eigen behoeftes leert erkennen dat hij er zijn broeders voor wakker maakt en hen de schier onmogelijke opdracht geeft om in het duister voor hem peterselie te plukken, tegen alle gezond verstand van de keukenbroeder in.¹²

Over de omgang van Clara met haar ziekte is minder bekend. De zusters vertellen dat ze altijd opgewekt en vrolijk was en dat er geen klacht over haar lippen kwam. Zuster Christiana vertelt hoe Clara ook in haar ziekte God blijft loven en prijzen en de zusters blijft aansporen om de levensvorm te onderhouden.¹³ Ook Clara leert rekening te houden met de behoeften van haar lichaam, al is het weer Franciscus die haar moet overtuigen om toch een strozak te gebruiken.

Ook onze heiligen zijn hardleers in het accepteren van wetten van het bestaan. Ze blijven vasthouden aan hun ideaal over hun leven. De Arme Gekruisigde volgen: dat staat voorop. Bovendien moeten zij een voorbeeld zijn voor hun broeders en zusters. Daartoe leggen ze zichzelf onmogelijke eisen op. Ze gaan compleet voorbij aan de eisen die het geschapen-zijn aan hen oplegt.

Verdriet, angst, depressie, schaamte om wat niet meer kan

Zoals ieder mens die zich moet neerleggen bij de beperktheid van het bestaan, heeft ook Franciscus met zijn ziekte geworsteld.

De broeders vertellen hoe Franciscus het zwaar te verduren had met zijn ziekte. Hij vraagt een broeder om op de citer te spelen “want ik voel me lichamelijk geradbrakt door mijn zware ziekte en verga van de pijn. Graag zou ik voor een ogenblik mijn lichamelijke pijn vergeten door ze te laten overstemmen door een gevoel van blijdschap en troost”.¹⁴

“Op een nacht lag de zalige Franciscus erover te peinzen dat hij toch wel erg veel moeilijkheden en beproevingen te verduren had. Hij kreeg met zichzelf te doen en bad in stilte ‘Heer kijk naar mij om en help mij om mijn kwalen geduldig te dragen’.”¹⁵

Bovendien heeft Franciscus “geestelijk en lichamelijk te kampen met een zeer heftige geestelijke beking. Hij heeft er innerlijke en uiterlijk, naar ziel en lichaam, zeer zwaar onder te lijden. Soms onttrok hij zich zelfs aan de normale omgang met zijn broeders... En dikwijls ging hij bidden in het

¹¹ 1Cel 105-107

¹² Herinn app. 4

¹³ Proces 13, 10

¹⁴ Herinn 66

¹⁵ Herinn. 83

bos, in de buurt van de kerk. Daar kon hij immers beter uiting geven aan zijn verdriet en zijn tranen in de nabijheid van de Heer overvloediger de vrije loop laten.”¹⁶

Franciscus was ook bang dat het zijn broeders teveel zou worden om voor hem te zorgen. Mogelijk zouden ze gaan zeggen “we zijn niet in staat te bidden en kunnen de inspanning van zo’n afmattende taak niet langer aan”.¹⁷

Op een keer heeft de zieke Franciscus toch een stukje kip gegeten. Daar schaamt hij zich daarna zo over dat hij zich met een touw om de hals door de stad laat rondvoeren, luidkeels roepend “Mensen, komt kijken naar een gulzigaard die buiten jullie weten kippenbout heeft gegeten en zich daarmee heeft vetgemest”.¹⁸

Over de gevoelens van Clara zijn er weinig of geen verhalen. “Toen broeder Rainaldus, een vriendelijk man, haar in haar langdurig martelaarschap van zulke ziekten tot geduld aanspoorde, antwoordde zij hem vrijmoedig: ‘Zeer geliefde broeder, sinds ik de genade van mijn Heer Jezus Christus door zijn dienaar Franciscus heb leren kennen, vond ik geen pijn meer erg, geen boete meer zwaar en geen ziekte meer hard’.”¹⁹ Het voorbeeld van Franciscus heeft voor haar blijkbaar ook in de verwerking van haar ziekte een grote rol gespeeld.

Broeder lichaam

Zelfs op het einde van zijn leven blijft Franciscus met gewetensvragen zitten: heeft hij niet teveel toegegeven aan zijn lichaam? Dankzij een broeder (de weerklink van vele broederlijke vermaningen?) die Franciscus terecht wijst, kan hij vrede sluiten met zijn lichaam. Zijn ergste vijand wordt zijn broeder. “Toen zei de heilige: ‘God zegene je mijn zoon, dat je mij in mijn gewetensbezwaren zo wijs en heilzaam geholpen hebt’. En opgewekt wendde hij zich tot zijn lichaam met de woorden: ‘Wees maar blij, Broeder Lichaam en laat me verder wat met rust. Want je zult zien dat ik van nu af graag je wensen vervul en zo gauw als ik kan, je klachten tegemoet kom’.”²⁰

Loflied op onze behoefte

Midden in de diepste depressie²¹ en in erbarmelijke omstandigheden, ontstaat de Lofzang op de Schepping (ook gekend als het ‘Zonnelied’). Franciscus zit, letterlijk en figuurlijk, aan de grond. Hij is uitgeteerd. Na een leven van strijd tegen de behoefte van zijn lichaam, erkent hij nu dat geschapen-zijn ook behoefte inhoudt. We mogen de Lofzang op de Schepping gerust ook de Lofzang op de Menselijke Behoeftigheid noemen: wij hebben warmte en water nodig, lucht, alle seizoenen. We kunnen niet zonder vruchten van de aarde en bloemen maken het leven mooier. We zijn afhankelijke wezens. Kwetsbaar en eindig.

Vanuit de erkenning en de beleving van deze afhankelijkheid, kijkt Franciscus naar de schepping en ziet dat deze in al onze behoeften voorziet: water lest onze dorst, lucht en alle seizoenen geven levenskracht, de aarde zorgt voor voedsel, de zon zorgt voor warmte, de maan verlicht onze nacht.

¹⁶ Herinn 62

¹⁷ Herinn 86

¹⁸ 1Cel 52

¹⁹ Leven 44

²⁰ 2 Cel 211

²¹ Herinn 83

Bovenal kijkt Franciscus naar de bron van deze schepping: de Allerhoogste die ons dit alles ter beschikking geeft. De almachtige, goede Heer die ons als behoeftige mensen geschapen heeft maar ook alles geeft om in deze behoeftigheid te voorzien. “Het is een lofzang op de Heer, een lofzang op zijn schepselen waarvan we iedere dag opnieuw gebruik maken, die we nodig hebben om in leven te kunnen blijven.”²²

Bovendien wijst Franciscus in zijn Lofzang op de rol die ziekte en dood in het leven kunnen spelen. Uit ervaring heeft hij geleerd dat dit niet noodzakelijk negatieve ervaringen moeten zijn (hoe pijnlijk ook). Mensen kunnen ziekte en dood dragen ‘in vrede’. Al heeft hij zelf ervaren dat dit een lange weg kan zijn.

Clara heeft minder woorden nodig om uitdrukking te geven aan haar vrede met het geschapen zijn. Kort voor haar dood zingt ze haar eigen Zonnelied met de zin: ‘Gij Heer die mij geschapen hebt, wees gezegend’.²³

De geheelde mens

Franciscus ligt in Portiuncula op sterven. Hij nodigt Vrouwe Jacoba uit om habijtstof te sturen “van die asgrauwe habijtstof, je weet wel, zoals de cisterciënzers aan de overzijde van de zee die maken. En laat ze dan ook van die lekkernijen meebrengen die ze zo dikwijls maakte als ik in Rome was.”²⁴ Hij vraagt haar amandelkoekjes mee te brengen. Als vrouwe Jacoba voor de deur staat, lost hij de regel van geen-vrouwen-in-het-klooster op door haar ‘broeder Jacoba’ te noemen. Zij heeft de dure habijtstof meegebracht en ook kostbare kaarsen en wierook om zijn dode lichaam te eren. Franciscus sterft met amandelkoekjes in de mond. Hij wordt begraven in een kostbaar habijt (hij laat er wel wat zakkengoed op naaien aan de buitenkant) en zijn lichaam wordt geëerd met kostbare kaarsen.²⁵

Waar is de strenge Franciscus gebleven? God dienen in de geest heeft plaats gemaakt voor God loven om Zijn schepping. Het lichaam krijgt alle eer. De ergste vijand van het begin is nu Broeder Lichaam.

Leren leven met niet-zelfgekozen beperkingen is ook voor Franciscus en Clara een hele opdracht geweest. Op weg naar het land van de levenden heeft de beperktheid van hun lichamelijke hen van ideaal naar waarheid gebracht. “Leef steeds in de waarheid opdat gij zult sterven in de gehoorzaamheid”,²⁶ schrijft Franciscus aan Clara en haar zusters.

Met vallen en opstaan zijn zij deze weg gegaan. Gehoorzaam worden aan de realiteit van het geschapen-zijn, en dus kwetsbaar en eindig bestaan, is een levensopdracht voor elke mens. Het voorbeeld van Franciscus en Clara kan een troost zijn op deze soms moeizame weg.

Francine Demarsin
francine@demarsin.be

²² Herinn 83

²³ Leven 76

²⁴ Herinn 8

²⁵ Herinn 8

²⁶ BemAZ 1